

інституціональні зміни. Крім того, правова культура не може успішно розвиватися без прилучення до правових культур інших народів [6].

Процеси формування правової культури поєднані з істотною трансформацією ставлення особистості до права, з виробленням у неї правових установок. Правова культура особистості відображає ступінь і характер її правового розвитку, правової поведінки, образ життєдіяльності, норми й стандарти поведінки в правовій сфері. Це така властивість людини, яка характеризується шанобливим ставленням до права, достатнім обсягом правової поінформованості про втримування правових норм, що забезпечують правомірний характер його дій у всіх життєвих ситуаціях.

При цьому особистість знаходить правову самореалізацію, створюючи власні змісти, систематизуючи їх в інтерпретації й конститууючи своїми діями соціальні поля. Неповторність дій особистості визначається тим, що вона структурує соціальне поле навколо себе, перетворюючи його у свій життєвий простір, роблячи певні поведінкові акти або вчинки, і водночас сама зазнає безперервного структурування з боку соціальної реальності. Правова культура особистості й правова культура суспільства синхронно змінюються в єдиному процесі структурування. Тому можна говорити про формування особливого типу правової особистості як необхідної складової процесу структурування правового соціального простору.

Висновки. Отже, правова культура особистості та правова культура суспільства синхронно пов'язані в єдиному процесі структурування. Тому необхідним складником процесу структурування правового соціального простору є формування особливого типу правової особистості.

Література

1. Сальников В.П. Правовая культура: проблемы формирования гражданского общества и правового государства / В.П. Сальников // Демократия и законность. – Самара, 1991. – 152 с.
2. Малахов В.Л. Философия права / В.Л. Малахов. – М., 2002. – 119 с.
3. Овчинников А.И. Правовое мышление: теоретико-методологический анализ / А.И. Овчинников. – Ростов н/Д. : РГУ, 2003. – 341 с.
4. Поляков А.В. Общая теория права / А.В. Поляков. – СПб., 2001. – С. 46.
5. Сазанов О.В. К определению понятия правовой культуры / О.В. Сазанов // Рубикон : сб. молодых ученых РГУ. – Ростов н/Д., 2005. – № 37. – С. 43.
6. Тапчанян Н.М. Правосознание и правовая культура личности в условиях обновления России : дис. ... канд. юрид. наук / Н.М. Тапчанян. – Краснодар, 1998. – С. 37.
7. Смоленский М.Б. Право и правовая культура в системе социальной регуляции / М.Б. Смоленский // Юридический вестник РГЭУ. – Ростов н/Д., 2003. – № 1. – С. 79–88.
8. Лившиц Р.З. Государство и право в современном обществе: необходимость новых подходов / Р.З. Лившиц // Советское государство и право. – 1990. – № 10. – С. 14.

КРАМАРЕНКО А.М.

СОЦІОПРИРОДНІ ЦІННОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ВИМІРІ

Взаємозв'язок і взаємозалежність суспільства, людини й природи – один із глобальних пріоритетів людської цивілізації. Не можна залишити поза увагою соціальних інститутів факт реальної загрози порушення рів-

новаги у довкіллі внаслідок нестримної технологічної діяльності людини. У численних ґрунтовних дослідженнях науковців-екологів (В. Кунченко, В. Лаврик, Г. Рудько, Є. Римлянд, А. Самсонова, В. Халецький, Є. Яковлев та ін.) наголошується на стрімкому погіршенні впродовж останніх кількох десятиріч екологічного стану навколишнього середовища в Україні, яке невпинно призводить до глобальної кризи людської цивілізації.

На сучасному рівні розвитку суспільства відбувається пошук шляхів гармонізації відносин суспільства, людини й природи, що залежить від гуманітарного потенціалу суспільства, рівня освіти та культури населення. На законодавчому рівні розроблено нормативно-правові документи (Земельний (1992), Лісовий (1994), Водний (1995) кодекси, низку Законів України про раціональне використання та охорону природи в Україні, а саме: “Про охорону навколишнього природного середовища” (1991), “Про екологічну експертизу” (1995) та ін., проект Стратегії національної екологічної політики на період до 2020 р.), які регламентують соціально-природничі відносини.

Безперечно, у контексті гармонізації відносин суспільства й природи важливо виховати, насамперед у молоді, ціннісне ставлення до навколишнього середовища на основі знання законів природи, відповідно до логіки природних процесів. Ми поділяємо позицію С. Совгіри, яка наголошує на тому, що особлива роль у формуванні екологічного світогляду належить саме вчителю, який має цілеспрямовано виховувати екологічно грамотних і відповідальних людей. Проте й сам учитель повинен мати погляди та переконання щодо гармонійної єдності людини й природи, володіти відповідною системою цінностей [15].

Порушуючи проблему цінностей, зазначимо, що дослідженню історії зародження та розвитку теорії цінності присвячено праці таких науковців, як О. Дробницький, М. Каган, В. Тугаринов, Н. Чавчавадзе та ін.

Визначенню місця теорії цінності в сучасній філософії, її теоретичного та практичного значення на сучасному етапі розвитку вітчизняної та світової культури, присвятили свої дослідження Г. Вижлецов, А. Гулига, І. Нарський, Л. Столович та ін.

Теорія цінностей як головний предмет людинознавства розкрита в дослідженнях С. Анісімова, В. Гречаного, А. Здравомислова, А. Ручки, В. Сержантова та ін. У їхніх наукових працях розв’язання теоретичних питань співвідноситься з практичними завданнями суспільного розвитку, цінності розглянуто як інструменти соціального регулювання, які здатні впливати на спрямованість соціальної активності особистості; дослідники навіть здійснюють спроби класифікувати цінності буття згідно з прогресивним розвитком людства.

Цілком погоджуємося із позицією І. Карпенко стосовно того, що для збереження сучасного світу необхідно враховувати взаємозв’язок національного та загальнолюдського. До цього слід додати, що вибір нових цінностей завжди є одним із найважливіших питань для всіх народів, тому що їх

майбутнє визначається рівнем свідомості та моральними засадами поколінь, які беруть участь у суспільному житті [6].

Беручи до уваги значний науковий наробок з проблеми цінностей, зазначимо, що недостатньо висвітленим залишається питання соціоприродних цінностей. У контексті нашого дослідження маємо з'ясувати соціоприродні цінності майбутніх фахівців початкової освіти в соціально-філософському вимірі. *Мета статті* – розкриття сутності визначеного питання.

Вивчення соціоприродничих цінностей вимагає, перш за все, попереднього аналізу такої основної категорії, як “цінність”. Коротко охарактеризуємо її у соціально-філософському контексті.

Насамперед, розглянемо суть феномену за деякими тлумачними та соціально-філософськими словниками.

Так, у “Великому тлумачному словнику сучасної української мови” поняття “цінність” трактується як: 1) виражена в грошах вартість чогонебудь; 2) те, що має матеріальну або духовну вартість; 3) важливість, значущість чогонебудь [2, с. 1366].

Беручи до уваги такі визначення терміна “цінність”, будемо розглядати тільки два останніх.

У “Радянському енциклопедичному словнику” (1981 р.) поняття цінності розкривається як позитивна або негативна значущість об'єктів оточуючого світу для людини, класу, групи, суспільства в цілому, яка визначається не їх особливостями, а включеністю у сферу людської життєдіяльності, інтересів та потреб, соціальних відносин; критерії та способи оцінювання цієї значущості виявляються в принципах і нормах, ідеалах, установках, цілях. Розрізняють матеріальні, суспільно-політичні та духовні цінності. У словнику вказано, що в антагоністичному суспільстві класи створюють різні уявлення про цінності, проте існують загальнолюдські цінності [16, с. 1481].

Вищевказане визначення поняття цінності береться за основу в багатьох інших словниках, однак поступово простежується внесення деяких коректив, навіть здійснюється спроба класифікувати цінності буття згідно з прогресивним розвитком людства

У словнику з філософії за редакцією І. Блаугера та І. Пантіна (1982 р.) термін “цінність” розкривається як явище матеріального та духовного характеру, здатне задовольняти будь-які потреби людини, класу, суспільства, відповідати їх інтересам і цілям. Також у словнику наводиться класифікація цінностей. Так, вони поділяються на природні: необхідні умови існування людства (сонячне тепло, повітря, вологість тощо); економічні (знаряддя праці, вироблені матеріальні блага й ін.); соціально-політичні, які включають як матеріальні, так й ідеологічні відносини (свобода, справедливість тощо); етичні (добро, чесність та ін.); естетичні (краса), наукові (істина) [7, с. 382].

Наводячи визначення терміна “цінність” із цього словника, варто вказати, що автори акцентують увагу на ряді статей, які критикують осно-

вні напрями зарубіжної філософії та соціології, що було характерно на той час. Отже, у словнику підкреслюється, що соціально-політичні та духовні цінності мають класовий характер.

У “Філософському енциклопедичному словнику” (1983 р.) за головною редакцією Л. Іллічова, П. Федосеева та ін., цінності розглядаються як термін, який широко застосовується у філософській та соціологічній літературі для вказування на соціальне та культурне значення деяких явищ дійсності. Кожна історично конкретна суспільна форма може характеризуватися специфічним набором та ієрархією цінностей, система, яких виступає як найвищий рівень регуляції [20, с. 765].

Звертаючись до “Філософського енциклопедичного словника” (1989 р.) за редакцією С. Аверінцева, Е. Араб-Огли та ін., зазначимо, що розкриття поняття цінності суттєво не відрізняється від вищезазначеного. Так, за словником, це термін, який широко застосовується у філософській та соціологічній літературі для вказування на соціальне та культурне значення деяких явищ дійсності. Критерії, за якими здійснюється процедура оцінювання відповідних явищ, закріплюється у свідомості та культурі як “суб’єктивні цінності” (орієнтири та оцінки, імперативи та заборони, цілі та проекти, які виявляються у формі нормативних уявлень), є орієнтирами діяльності людини. “Предметні” та “суб’єктивні” цінності являють собою два полюси ціннісного ставлення людини до світу [19, с. 732–733].

Дещо по-новому інтерпретується поняття “цінності” у “Філософському словнику” (1991 р.) за редакцією І. Фролова. Цінності, за словником, – це специфічно соціальні визначення об’єктів оточуючого середовища, які виявляють їх позитивні та негативні значення для людини і суспільства. Висвітлюючи питання цінностей, автор виокремлює ідею пріоритету загальнолюдських цінностей, яка є ядром нового політичного мислення, яке передбачає перехід у міжнародній політиці від ворожнечі, конфронтації та силового тиску до діалогу, компромісів та співпраці [18, с. 512–513].

У “Філософському словнику соціальних термінів” (2005 р.) за редакцією професора В. Андрущенко термін “цінності” розкривається як духовне формоутворення, що існує через моральні та естетичні категорії теоретичної системи, утопічні образи, суспільні ідеали тощо і є критерієм оцінювання дійсності людиною та джерелом системоутворювальної основи людського діяння. Цінності є ствердженням всезагального у світі одиничного буття, обов’язковою умовою існування людства. У такій якості їх визначають як абсолюти людського буття, що не заперечує їх історичної модифікації [22, с. 651–652].

У соціологічній теорії цінність визначається як особливе суспільне явище, завдяки якому потреби й інтереси соціального суб’єкта (людини, групи людей, суспільства) переносяться на предмети і духовні надбання, надаючи їм певних соціальних властивостей з точки зору їх значення для буття конкретного суб’єкта (Е. Дюркгейм, М. Вебер, У. Томас, Т. Парсон та ін.).

Розглядаючи зазначену проблему, не можна залишити поза увагою філософське обґрунтування теорії цінностей, яке надали представники неокантіанства В. Віндельбанд та Г. Ріккерт, у їх працях цінності мають надісторичний характер, утворюючи в сукупності своєрідний, вічний в своїй трансцендентності світ, незалежний від свідомості людей [3].

Розкриттям цінностей у філософському вимірі займалися такі відомі західноєвропейські філософи, як Р.Г. Лотце (фундатор філософії цінностей), М. Шелер (основоположник сучасної філософської антропології), Г. Мюнстенберг та ін. Філософське вчення Ф. Ніцше є яскравим прикладом філософсько-світоглядної розробки цінностей, їх критичної верифікації.

Так, цінності, за М. Шелером, є джерелом розвитку людського розуму [24].

Б. Марков, порушуючи питання про долю шелерівської теорії цінностей, відзначає, що у його спадщини немає продовжувачів, а питання про розуміння цінностей залишається актуальним. Для сучасної теорії цінностей цікаві насамперед концепції, що не укладаються в стандартну дилему “утилітаризм або формалізм”. До них належить і теорія М. Шелера, що, як вважається, зумів знайти своєрідне неформальне апіорі в структурі емоційної свідомості [8]. Ієрархія цінностей встановлюється актом переважання, що відрізняється від вибору і прагнення. Вона (ієрархія) не може бути дедукована, а схоплюється в акті переваги, однак має життєві підстави. Більш високі цінності перебувають поза часом, чим відрізняються від мінливих цінностей. Іншим критерієм вищих цінностей М. Шелер вважає їхню неекстенсивність. Емпіричні цінності підлягають діленню, розподілу, присвоєнню і переприсвоєнню, саме тому навколо них розпалюються конфлікти. Вищі ж цінності неподільні, вони не роз’єднують, а об’єднують людей. Для освіти теза М. Шелера про любов як спосіб виконання цінностей має важливе значення, оскільки визначає любов як провідну цінність освіти.

Заслуговує на увагу той факт, що за радянських часів у вітчизняній науковій літературі термін “цінність” довго не використовувався, оскільки вважався “дрібнобуржуазним” поняттям. Тільки на початку 60-х рр. ХХ ст. В. Тугарінов у праці “Про цінності життя та культури” оперував поняттям “цінність”. Цінності, на думку філософа, – це предмети, явища та їхні властивості, які потрібні (необхідні, корисні, приємні тощо) людям певного суспільства або класу й окремії особистості як засіб задоволення потреб та інтересів [17]. Протягом 60–70-х рр. ХХ ст. точилося чимало дискусій з приводу сутності цінностей.

Розкриваючи власний підхід до трактування вказаного наукового терміна, вчені пропонують визначення цінностей, які істотно різняться між собою. Важливо зазначити, що кожний з них зміг висвітлити тільки окремі аспекти цього неоднозначного поняття.

Аналізуючи визначену проблему в соціально-філософському аспекті, доцільно вказати, що всі запропоновані визначення поняття цінності мож-

на умовно поділити на групи відповідно до певних підходів. При висвітленні цих підходів варто звернути увагу на такі аспекти: по-перше, деякі авторські наукові концепції знаходяться на стикові різних підходів, тому їх складно однозначно віднести до будь-якого одного з них, а по-друге, погляди науковців протягом їхнього життя теж зазнавали значних змін, що мало свій відбиток у тлумаченні цінностей. Тому нижчевизначені підходи необхідно сприймати як певною мірою умовну конструкцію, яка дасть змогу орієнтуватися у змістовій характеристиці цінностей. Надамо їм характеристику.

Вивчення праць прихильників теологічного підходу (М. Бердяєва, М. Бубера, К. Войтили, Е. Жільсона, А. Камю, Ф. Коплстона, Е. Корета, Р.Г. Лотце та ін.) дає змогу з'ясувати, що релігійні цінності значною мірою відображали та відображають домінуючі в суспільстві уявлення про суспільні ідеали.

Розглядаючи ірраціонально-міфічний підхід до цінностей, представниками якого є Л. Вітгенштейн, Н. Гартман, Р. Карнап, К. Леві-Стросс, Х. Ортега-і-Гассет, Ж.П. Сартр, М. Хайдеггер та ін., визначимо його сутність – світ цінностей взагалі не піддається раціональному осмисленню, тому проблему з'ясування сутності цінностей людина розв'язати нездатна. Вивчаючи суб'єктно-індивідуалістський підхід до розкриття сутності цінностей, зауважимо, що висновки його представників (У. Джеймса, Дж. Дьюї, Р. Рорті, Ф. Шлейєрмахера, Дж. Хаумсона та ін.) за багатьма положеннями збігаються із вищезазначеними положеннями. На думку дослідників, створення власної системи цінностей як провідних життєвих орієнтирів є суто індивідуальною проблемою, яку треба розв'язати кожній конкретній особистості самостійно.

Аналізуючи загальний внесок прихильників теологічного, ірраціонально-міфічного та суб'єктно-індивідуалістського підходів до розкриття сутності поняття “цінності”, зазначимо, що їхнім загальним недоліком є ігнорування соціальної сутності цінностей. Проте ці ідеї дають змогу краще усвідомити, що процес формування особистісних цінностей людини не можна спрощувати, зводячи його тільки до усвідомленої розумової діяльності особистості.

Так, при визначенні сутності поняття “цінності” прибічники семіотико-етимологічного підходу (наприклад, Ф. Ніцше) беруть за основу дослідження появи самого терміна “цінність”. За результатами проведеного науковцями семіотико-етимологічного аналізу, виникнення поняття цінності пов'язане з процесом соціально-майнової диференціації всередині суспільства, оскільки в цьому понятті відображалися інтереси й потреби представників панівної верстви населення. Згідно з дослідженнями, в історії розвитку різних мов відбувався однаковий процес змін оцінних понять, а саме: з прикметників “знатний”, “благородний”, що свідчили про належність людини до вищих верств населення, поступово утворилося поняття “цінний” у значенні “душевнознатний”. І навпаки, слова “низький”, “плебейський” стали в історії лексичним витоком для слова “поганий” [9, с. 17].

Поступово соціально-станова основа походження цінностей зазнала змін і все більше охоплювала провідні ідеали, життєві пріоритети та принципи суспільного життя в цілому та життя особистості.

Розкриваючи сутність цінностей, прихильники культурно-історичного підходу (Ф. Лазарев, Б.А. Літл, А.Дж. Тойнбі, О. Шпенглер та ін.) висвітлюють динаміку розвитку цього поняття у світлі культурно-історичних змін, акцентуючи увагу на наявності певної спадкоємності в цьому розвитку протягом історії людства. Проте позиції щодо визначення культури в цьому контексті різняться.

Так, значна кількість прибічників цього підходу (С. Анісімов, С. Артановський, Л. Буєва, Є. Бистрицький, А. Гусейнов, Р. Апресян, А. Здравомислов, В. Малахов, В. Москаленко, В. Сержантов, Е. Соколов та ін.) вважають, що культуру взагалі можна визначити як сукупність матеріальних і духовних цінностей. Не погоджуючись з ними, К. Алексейчук, М. Каган, В. Ларцев, З. Файнбург та ін. стверджують, що сутність категорії культури не можна обмежувати тільки системою цінностей, проте цій системі відводиться значне місце.

М. Каган, відстоюючи свою позицію, вказує, що ціннісна свідомість визначає цілі культурної активності людини, її смисли, її спрямованість, а пізнання – найбільш ефективний спосіб досягнення цих цілей [5, с. 154]. Аналогічні ідеї висловлювали також М. Бахтін, В. Келле, М. Ковальзон та ін.

У цьому контексті наведемо протилежну точку зору, яку відстоює В. Александров. Загальнолюдські цінності, на його думку, можна визначити як специфічні інтерсуб'єктивні значення, що формуються в ході діалогу культур. Щоб ці цінності стали надбанням конкретної особистості, наголошує В. Александров, вони повинні не суперечити, з одного боку, її власному життєвому досвіду, а з іншого – образу відображеного в її свідомості історичного досвіду культури, до якої ця особа належить. Як вважає науковець, тільки в разі узгодження всіх цих моментів соціальні цінності завоюються на рівні особистісних переконань і стають “потужним інтерпретаційним фактором під час відпрацювання інтерсуб'єктивних значень” [1, с. 22–24].

Порушуючи проблему цінностей, зазначимо, що на сучасному історичному етапі розвитку людства спостерігається процес осмислення існуючої реальності та невпинної зміни ролі цінностей у суспільстві.

Ми цілком поділяємо думку О. Айзера стосовно того, що актуальна система цінностей, на відміну від своїх минулих аналогів, повинна не тільки допомагати особистості пристосуватися до існуючих культурних стереотипів, скільки спонукати її до пошуку все більш ефективних динамічних рішень, соціокультурних форм життя, оптимальних шляхів, методів і засобів відповідної самозміни [23, с. 142, 144].

У цілому культурно-історичний аналіз процесу розвитку цінностей допомагає краще зрозуміти у світлі ціннісної проблематики сучасні суспільні події, зосереджує увагу на необхідності сприймати погляди на про-

блему цінностей з боку вчених як їхню суб'єктивну проекцію домінуючих тенденцій розвитку суспільства у відповідний цим поглядам час.

Висвітлення зазначеної проблеми неможливе без вивчення наукових здобутків прихильників системного підходу до типології цінностей.

Перед тим, як перейти до більшої деталізації цього питання, зазначимо, що в науковій літературі пропонуються різні типології систем цінностей. Так, наприклад, з формального погляду цінності поділяють на позитивні й негативні, на відносні й абсолютні, на суб'єктивні й об'єктивні. За змістом виділяють речові, логічні, етичні й естетичні цінності: приємне, корисне й придатне; істина, добро, прекрасне [21, с. 507]. Існує розподіл цінностей на соціальні (загальні), групові й індивідуальні. У деяких наукових джерелах визначають актуальні, наявні й можливі цінності [13, с. 258].

Аналіз різних систем цінностей дає змогу зробити висновок, що, незважаючи на певні суперечливості, вони значно доповнюють і збагачують одна одну. Різниця, яка існує між ними, пояснюється тим, що вчені у процесі визначення певних систем цінностей керувалися різними основами й критеріями, а також власним суб'єктивним баченням ціннісної проблематики.

Звертаючись до наукових здобутків учених, прихильників системного підходу, зазначимо, що сукупність цінностей є складною системою з усіма притаманними системі ознаками.

Проблема цінностей, відповідно до науково-гносеологічного підходу, пов'язується з проблемою встановлення істини як результату наукового пошуку. У контексті означеного підходу виділяється три різні наукові позиції.

Так, представники першої з них (Д. Белл, Дж. Гелрейт, О. Спірін та ін.) вважають, що будь-яка істина вже є цінністю.

Відповідно до другої позиції (Л. Баженов, В. Басенець та ін.), істина й цінності належать до різних царин пізнання світу. Ряд учених цієї позиції відстоюють думку про те, що істина є об'єктивним результатом наукового дослідження, відображенням об'єктивної закономірності, а цінності виражають суб'єктивну оцінку, ставлення до певного предмета, явища, ідеї. На підставі окресленої позиції питання про відповідність цінностей й істини взагалі треба вважати неправомірним. На думку зазначених науковців, значущість цінностей визнається тільки в галузі соціально-гуманітарних наук, де цінності – природний об'єкт дослідження. Не дивлячись на розбіжності у двох вищезазначених позиціях, загальні висновки збігаються в тому, що науковий пошук не можна піддавати зовнішньому ідеологічному контролю й коригуванню.

Констатуючи жахливі наслідки науково-технічного прогресу, представники третьої з визначених позицій (В. Казначеев, Г. Маркузе, О. Негт, М. Хоркмаймер та ін.) впевнено відстоюють думку стосовно того, щоб у сучасних умовах було встановлено жорсткий контроль над проведенням усіх наукових досліджень і особливо над застосуванням їхніх результатів на практиці.

У цьому контексті доцільно звернути увагу на той факт, що представники міжнародного наукового центру “Людство у 2000 році” та Римського клубу намагалися знайти ефективні шляхи виходу людства і, зокрема, науки зі стану загальної кризи. Гарантією збереження живого світу, відповідно до позиції вчених, може стати розгортання всіх сфер життєдіяльності навколо цінностей.

Вивчаючи праці прибічників науково-гносеологічного підходу, ми мали можливість проаналізувати питання про співвідношення наукового знання й цінностей, усвідомити значущість соціальної відповідальності вчених за наслідки професійної діяльності. Разом з тим доцільне практичне впровадження положення про необхідність введення розумних обмежень у використанні небезпечних для життя та здоров’я людини сучасних наукових технологій, а головними критеріями для встановлення таких обмежень пропонується зробити загальнолюдські цінності. Ураховуючи важливість ознайомлення молоді з провідними ідеями щодо встановлення зовнішнього суспільного контролю за використанням на практиці наукових досягнень, які можуть завдати людям шкоду, ці ідеї мають бути обов’язково відображені у процесі формування соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти під час навчання у вищому навчальному закладі.

Продовжуючи вивчати наукові праці щодо цінностей, визначимо напрями аналізу з цього питання:

– логіко-гносеологічний аналіз цінностей: проблема цінності інтерпретується в контексті відносин суб’єкта і дійсності, що містить у собі не тільки знання про об’єкт, а й знання про відносини суб’єкта і об’єкта (М. Кисельов, М. Кузнєцов, В. Лекторський, Л. Морозова та ін.);

– логіко-методологічний аналіз: проблема цінності тут аналізується в загальному контексті наукового пізнання. Цінностями у цьому підході називаються, по-перше, логіко-методологічні параметри (критерії науковості, ідеали, норми дослідження, форми і способи опису, пояснення, докази, організація знання тощо); по-друге, об’єктивно-істинне знання (теорія, закон, факт); по-третє, операціональне знання (наукові принципи, методи) (В. Бакіров, Н. Мещерякова та ін.);

– соціологічний аспект цінностей. При цьому підході аналізується здатність цінностей впливати на формування соціологічного знання, його об’єктивність. Тут розглядаються способи ціннісної категоризації соціальних явищ, систематизуються результати емпіричних досліджень цінностей як можливий інструмент соціального управління (М. Каган, В. Мантанов, А. Ручка, В. Шрейбер та ін.);

– культурологічний аспект цінності підкреслює зв’язок аксіологічних уявлень як іманентних характеристик культур, їх включеність до культурної тканини як конкретної епохи, так і всієї історії людства (Ю. Єфімов, В. Крюков, Н. Чавчавадзе та ін.).

Як бачимо, цінностями визначалися не лише усталені норми, моральні та естетичні ідеали, а й будь-які феномени свідомості, що є значущи-

ми для суб'єкта або суспільства. Про багатозначність поняття “цінність” свідчить і той факт, що цей термін став широко застосовуватися в різних галузях.

Різними аспектами проблеми цінності займалися В. Андрущенко, Л. Архангельський, І. Бойченко, Г. Волинка, Л. Губерський, А. Гулига, А. Гусейнов, О. Дробницький, М. Каган, В. Касьян, С. Кримський, Н. Мотрошилова, Б. Новіков, М. Підлісний, М. Попович, С. П'янзін, В. Рижко та ін.

Так, С. П'янзін, вивчаючи цінність як духовно-практичний феномен, наголошував на тому, що універсальність ціннісного ставлення, проникненість ним людського життя загалом стали однією з причин розмитості поняття “цінність” у філософії, де воно уявляється зрозумілим з самого початку, інтуїтивно. Проте ця первинна наочність цінності, вказує науковець, приховує та утаємничує буттєву глибину, зумовлює значну складність її аналізу та обґрунтування [14].

М. Підлісним запропоновано власний варіант структури категорії “цінність”, змістовними елементами якої є: 1) природа як духовний потенціал нескінченного всесвітнього життя; 2) ідеал як єдність бажаного і належного; 3) норма як належне; 4) значущість об'єкта для суб'єкта (позитивна чи негативна); 5) об'єкт як носій цінності (явища, факти, події природної і соціальної дійсності, із приводу яких складаються значущі міжсуб'єктні відносини); 6) природа як умова, джерело і сфера життя та діяльності суб'єкта [12].

У контексті висвітлення соціально-філософського підґрунтя соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти важливим є напруження М. Підлісного щодо інформації про стан ціннісної свідомості й особливості ціннісних орієнтацій в молодіжному середовищі. Заслуговує на увагу положення автора стосовно необхідності формування нової системи цінностей, що відповідає епосі глобалізації, а також традиційної та техногенної цивілізації, рисами якої повинні стати інтеграція, діалог, консенсус, ненасильство, толерантність, самоцінність особистості, екологічний імператив, тобто цінності, що слугують збереженню та розвитку всього людства [12].

Не заперечуючи попередньому науковцю, Г. Ярчук проаналізував на основі структурно-функціонального методу структуру ціннісних орієнтацій студентської молоді, їх функціональні взаємозв'язки та залежності, місце та роль у них екологічних цінностей [26].

Досліджуючи проблему “соціоприродних цінностей”, доцільно акцентувати увагу на дослідженні М. Гончаренко на тему “Екологічна криза як чинник трансформації соціоприродної системи (соціально-філософський аналіз)” [4], у якому визначено екоцентристську систему цінностей, яка повинна бути покладена в основу формування сучасної екологічної культури, де відповідна свідомість передбачає пріоритет екологічної доцільності, прагнення до рівноправних відносин з природою і визнання самоцінності природного середовища. Основною складовою зазначеної системи

цінностей, на думку М. Гончаренко, є відповідальність, яка проголошується автором одним з визначальних чинників формування екологічної культури. Звідси й необхідність побудови нової етики відповідальності, оскільки через відповідальність людина актуалізує свою винятковість і сприяє формуванню особистості [4].

Ми цілком поділяємо позицію дослідниці стосовно вирішення окреслених проблем, визначені нею шляхи усунення наведемо нижче. Так, розв'язання соціокультурних суперечностей сучасного світу, що виникають внаслідок розгортання процесів глобалізації різних сторін людської життєдіяльності (у сфері політики, економіки, культури), об'єднання зусиль, необхідних для розв'язання глобальних проблем, екологічної кризи, можна здійснити тільки на основі формування культури нового типу, культури, в центрі якої має бути гармонія відносин між суспільством і природою. На зміну центризмів технічного та економічного, підкреслює дослідниця, має прийти нова екологічно орієнтована світоглядна парадигма цивілізації, а інструментальне ставлення людини до природи повинне змінитися на таке, коли природа й соціум будуть одним як у вимірі об'єктивних законів буття, так і в логіці його організації.

Успішності цих змін буде сприяти також і освітня діяльність. Порушуючи проблему реалізації цінностей в освіті, А. Ярошенко сформулювала принципи ціннісної складової свідомості, що зводяться до такого: а) гуманістичний та екологічний ригоризм, який пов'язаний з необхідністю допомоги знедоленим людям у різних регіонах світу без порушення досягнень у сфері прав і свобод індивіда; б) глобальний масштаб відповідальності (як відносно людських спільнот, так і щодо довкілля); в) врахування принципів соціокультурної специфіки, історизму і функціоналізму в етичних роздумах; г) розрізнення кола цінностей з різним статусом, поширенням та правилами застосування; д) розрізнення загальнозначущості цінностей та їх головування (вищого статусу); е) виявлення та поширення цінностей у режимі комунікації індивідів, спільнот з різними етичними позиціями [25].

Маючи за мету розкрити соціально-філософське підґрунтя поняття “соціоприродні цінності майбутніх фахівців початкової освіти”, ми вважаємо за потрібне продовжувати досліджувати проблему реалізації цінностей в освіті на сучасному етапі розвитку суспільства.

У цьому контексті розглянемо працю Л. Панченко з формування ціннісних орієнтацій молоді в період системної трансформації українського суспільства [11]. Дослідницею доведено, що поняття “цінності”, зберігаючи традиційно визначений філософсько-світоглядний зміст, у трансформаційному суспільстві одночасно доповнюється новими характеристиками, зумовленими своєрідним духом епохи, логікою змін, які дають підстави говорити про “нову парадигму цінностей”, що утверджується в цьому суспільстві; вперше у філософській літературі здійснена спроба побудови структури системи цінностей української молоді, що сформувалася за роки незалежного розвитку.

Варто звернути увагу на монографію В. Огнев'юка “Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку” [10]. Автором виокремлено чотири послідовних сходинки генези знань про відносини між людиною, суспільством та природою. Перша – коли людство визначалося або як біологічна спільнота, гоміум (медико-біологічні знання), або як соціум (суспільні науки), або у біосферному аспекті (природничі науки). Друга, на думку вченого, характеризує парні відносини людини з довколишнім світом: біосфера й гоміум, біосфера й соціум; людина та суспільство. На третій сходинці відносини між біосферою, суспільством та людиною розглядаються в аспекті парних ізольованих відносин. І, нарешті, на четвертій стадії біосфера, суспільство та людина досягаються у системному, синергетичному вимірі, коли всі зазначені суб'єкти відносин виступають у ролі підсистем генеральної системи: “людина – суспільство – природа”. Дослідження її, наголошує В. Огнев'юк, вимагає інтеграції природничих, суспільних, технічних та гуманітарних знань, зумовлюючи можливість і необхідність формування принципово нових світоглядно-методологічних засад наукового дослідження та освітнього пізнання людиною всього розмаїття своїх відносин з оточуючим світом [10].

Отже, з урахуванням вищенаведених міркувань можна сказати, що поняття цінності відображається у великій кількості соціально-філософської літератури та споріднене із поняттями “ціннісні орієнтації”, “установка”, “соціальна установка”. Причому тлумачення кожного з них зумовлює визначення всіх інших дефініцій з цього ряду. У цілому зазначимо, що проведення порівняльного аналізу поняття цінності та інших близьких за значенням понять дає змогу не тільки більш чітко роз'єднати їх за значенням, а і краще усвідомити сутність самого терміна “цінність” та сформулювати власне тлумачення поняття “соціоприродні цінності”.

На підставі аналізу вищевикладеного матеріалу та раніше викладених статей ми визначаємо соціоприродні цінності майбутніх фахівців початкової освіти як комплекс інтегративних утворень особистості, які виявляються у вибіркового ставленні до різних видів педагогічної діяльності залежно від рівня засвоєння нею досвіду соціоприродних відносин, загальноприйнятих цінностей, професійних знань, умінь і навичок, що фіксуються в потребах, мотивах, установках, оцінках, ідеалах та інтересах особистості.

До переліку соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти ми відносимо такі цінності: людинолюбство, самоусвідомлення і переживання своєї єдності з природою; обмеження власних споживацьких потреб і контроль за своєю практичною поведінкою та учнів у довіллі; оволодіння знаннями про основні екосистеми Землі та надання цих знань молодшим школярам; дбайливе й економне ставлення до природних ресурсів і національних багатств та формування такого ставлення в учнів; участь у природоохоронній діяльності та залучення до неї молодших школярів.

Висновки. Таким чином, аналіз вищевказаного наукового матеріалу сприятиме проведенню ґрунтового дослідження з проблеми формування соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти.

Література

1. Александров В.Б. Общечеловеческие ценности: диалог культур / В.Б. Александров // Культура и ценности: сб. науч. трудов. – Тверь : Тверский госуд. университет, 1992. – С. 17–26.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К. : Ірпінь ; Перун, 2004. – 1440 с.
3. Виндельбанд В. Избранное: дух и история : перевод с нем. / В. Виндельбанд. – М. : Юрист, 1995. – 685 с.
4. Гончаренко М.М. Екологічна криза як чинник трансформації соціоприродної системи (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03 / М.М. Гончаренко. – К., 2005. – 20 с.
5. Каган М.С. Философская теория ценности / М.С. Каган. – СПб. : Петрополис, 1997. – 205 с.
6. Карпенко І.П. Трансформація загальнолюдських цінностей в інформаційному суспільстві : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03 / І.П. Карпенко. – К., 2004. – 17 с.
7. Краткий словарь по философии / [под общ. ред. И.В. Блаугера, И.К. Пантина]. – 4-е изд. – М. : Политиздат, 1982. – 431 с.
8. Марков Б.В. Ценности и бытие в философской антропологии Макса Шелера [Электронный ресурс] / Б.В. Марков. – Режим доступа: http://anthropology.rchgi.spb.ru/sheler/sheler_i4.htm.
9. Ницше Ф. Генеалогия морали (Памфлет). – Избранные произведения : в 2-х т. / Ф. Ницше. – М. ; Л., 1990. – Т. 2. – С. 3–147.
10. Огнев'юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку : монографія / В.О. Огнев'юк. – К. : Знання України, 2003. – 450 с.
11. Панченко Л.М. Формування ціннісних орієнтацій молоді в період системної трансформації українського суспільства : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03 / Л.М. Панченко. – К., 2003. – 19 с.
12. Підлісний М.М. Становлення філософської теорії цінностей (історико-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 19.00.05 / М.М. Підлісний. – Д., 2003. – 17 с.
13. Психология : учебник / [под ред. А.А. Крылова]. – М. : ПРОСПЕКТ, 1999. – 584 с.
14. П'янзін С.Д. Цінність як духовно-практичний феномен : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / С.Д. П'янзін. – К., 2002. – 163 с.
15. Совгіра С.В. Теоретико-методичні основи формування екологічного світогляду майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах : монографія / С.В. Совгіра. – К. : Наук. світ, 2008. – 346 с.
16. Советский энциклопедический словарь / [науч.-ред. совет: А.М. Прохоров (пред.), М.С. Гиляров, Е.М. Жуков и др.]. – М. : Советская энциклопедия, 1981. – 1600 с.
17. Тугаринов В.П. Теория ценностей в марксизме / В.П. Тугаринов. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1968. – 234 с.
18. Философский словарь / [под ред. И.Т. Фролова]. – 6-е изд. перераб. и дополн. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.
19. Философский энциклопедический словарь / [ред. кол.: С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильчев, С.М. Ковалев и др.]. – 2 изд. – М. : Советская энциклопедия, 1989. – 815 с.
20. Философский энциклопедический словарь / [голов. ред.: Л.Ф. Ильчев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов]. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.
21. Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 576 с.
22. Філософський словник соціальних термінів / [під загальн. ред. В.П. Андрущенко]. – 3-є вид. доповн. – К. ; Х. : Р.И.Ф., 2005. – 672 с.
23. Цивилизация. Восхождение и слом: Структурообразующие факторы и субъекты цивилизационного процесса / [отв. ред. Э.В. Сайко]. – М. : Наука, 2003. – 453 с.
24. Шелер М. Избранные произведения : перевод с нем. / М. Шелер. – М. : Гнозис, 1994. – 490 с.
25. Ярошенко А.О. Формування духовних цінностей в сучасній вищій школі засобами гуманітарних наук (соціально-філософський аспект) : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / А.О. Ярошенко. – К., 2003. – 177 с.
26. Ярчук Г.В. Екологічна парадигма у формуванні світоглядно-моральних цінностей студентів : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.10 / Г.В. Ярчук. – К., 2009. – 16 с.